

ԼԵՋՈՒՆԳԻՏԱԿԱՆ

ՀՆԴԵԻՐՈՊԱԿԱՆ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԴԻՐՔԸ ՆՐԱՆՑ ՄԻՋԵԻ(*)

Այս տախտակի մէջ մի կենտրոնի շուրջը շարուած են արիական, հայ, յոյն, իտալական, կելտական, գերմանական եւ բալթիկ-սլաւական խմբերը. ալբաներէնը, թոխարերէնը, կամիսերէնը, փոխգերէնն ու թրակերէնը մեծ մասամբ անյայտ լինելով՝ չենք առած տախտակի մէջ: 1-ից մինչև 15 համարներով նշանակուած են վերի նմանութիւնները. ուր որ խմբերը միանում են՝ նշանակուած են մի գծով. նրանից տարբեր ձև ունեցող լեզուները մնում են առանց գծի. եթէ կան մի եր-

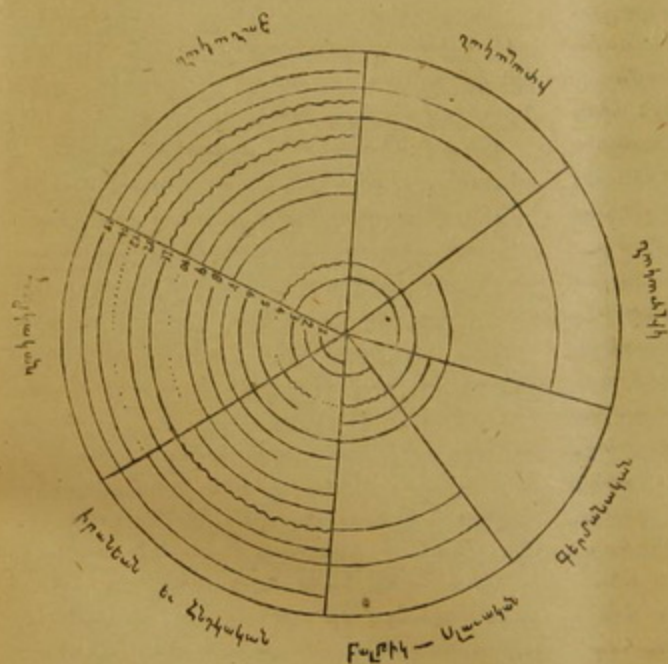
թեամբ դուրս բերել հետեւեալ եզրակացութիւնները.

ա. Ոչ մի դէպքում ոչ մի բարբառ կատարեալպէս անկախ ու անջատ չէ միւսներից. նմանութեան գծերը անկանոն կերպով տարածուած են զանազան ուղղութեամբ. ուրիշ խօսքով որ և է բարբառ պարտաւոր չէ անպատճառ ամէն հարցում իր աջ կամ ձախ հարեւանի հետ զուգակից ընթանալու, այլ մերթ հակուած է աջ և մերթ հակուած է ձախ:

բ. Որովհետև լեզուաբանական օրէնքները ոստումներ չգիտեն և տախտակի մէջ էլ ոստումներ չկան, ուստի հետեւում է թէ յիշեալ 7 լեզուական խմբակները հընդհարողական նախաչըջանում էլ իրար համեմատութեամբ ունէին այն տեղագրական զիրքը, ինչ որ երեւում է տախտակի մէջ, որ և համատասխան է արդի աշխարհագրական զիրքին, անկախ նրանց մեծութիւնից և տարածութիւնից:

գ. Եթէ լեզուների խմբակցութեան արդի զիրքը համապատասխան է հնդեւրոպական նախաչըջանի դրութեան, դրանից հետեւում է թէ ուրեմն ազգերի գաղթը եղել է տարածմամբ և ոչ թէ ոստումներով. այսինքն նման սլաւական ժողովուրդների գաղթականութեան և ոչ գերմանականին. առաջինները Բալթիկ ծովի արեւելքից կանոնաւոր քայլերով դիմել են դէպի Սև ծով, Կովկաս և Ովկիանոս, իսկ երկրորդները խուժել են անկանոն կերպով Ամերիկա, Հնդկաստան, Ափրիկէ ևն: Անշուշտ եղել են նաև յախուռն արշաւանքներ, ինչպէս Կելտերը Ափրիկէ և Փոքր-Ասիա, բայց այդպիսի գաղութները ջնջուել և անհետացել են:

դ. Հակառակ այն բանին՝ որ բարբառները բնորոշ գծեր չունին, այնուամենայնիւ 7 խմբերը կարելի է բաժանել երկու զխաւոր բարբառի, արեւելեան և արեւմտեան: Արեւելեան ճիւղին են պատկանում արիական, բալթիկ-սլաւական, հայկական և ալբանական խմբերը, արեւմտեան

րորդ ձև ունեցող լեզուներ՝ զրանք էլ ստանում են զիգզադաւոր գիծ. իսկ եթէ որ և է հարցի մէջ որ և է լեզուի զիրքը անյայտ է, նշանակուած է կէտերով:

Այս տախտակից կարելի է հետևու-

(*) Շարունակութիւն՝ մեծամուկ հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» գործին (Բ. Գլուխ):

ճիւղին են պատկանում իտալական, կելտական և գերմանական խմբերը. իսկ յունարէնը բռնում է միջին դիրքը. Բալթիկ-սլաւական և արիական լեզուները մօտիկ հարեւաններ էին, սրանով էլ պէտք է բացատրել շատ բառերի նմանութիւնը այս երկուսի մէջ: Իտալական, կելտական և գերմանական խմբերը հնապէս կազմում էին մի խումբ. գերմանացոց բաժանումից յետոյ իտալական և կելտական ժողովուրդները ապրել են միասին, որից յետոյ նորից բաժանուել են:

Ե. Բարբառների այսպիսի բաժանումը ենթադրել է տալիս որ հնդեւրոպական առաջին ազգը մի շատ փոքր տարածութեան վրայ չէր բնակուում, այլ բաւական մեծ ու փռուած էր: Այդ ազգը չունէր նաև մի կուռ միութիւն, չէր կազմում մի քաղաքական ամբողջութիւն, չէր հպատակում միմիակ թագաւորի, այլ, ինչպէս արիական, յոյն, իտալական, կելտական, գերմանական, Բալթիկ ու սլաւական ժողովուրդների սկզբնական շրջանի քաղաքական կազմակերպութիւնն է ցոյց տալիս, ունէր արդի քրդերի նման աշխրեթալին կազմակերպութիւն: Նա ոչինչով նման չէր օրինակ աքեմենեան կայսրութեան մի և կուռ կազմակերպութեան, այլ ներկայացնում էր հին յունաց քաղաքական կազմակերպութիւնը, ուր իւրաքանչիւր քաղաք անկախ ու ինքնավար էր: Ըստ այսմ հին հնդեւրոպացի ազգն էլ բազկացած էր զանազան ժողովուրդներից, որոնք թէև իրենց ընդհանուր միութիւնը զգում էին և կարող էին ի հարկին միանալ իրար հետ և կազմել մի զաւնակցութիւն, բայց ապրում էին իրարից անկախ ու անջատ: Նրանք ունէին մի քաղաքակրթութիւն և կառավարում էին մի աղնուական դասակարգով, որ ունէր քաղաքական մեծ նշանակութիւն և այնպիսի հաստատուն ու ճկուն քաղաքականութիւն, որ կարողացաւ տիրապետել ու իրեն միացնել ամբողջ Եւրոպայի և Ասիայի մի խոշոր մասը:

Այժմ մեզ համար առանձնապէս կարեւոր է քննել հայերէնի դիրքը այս բոլոր լեզուների մէջ:

Նախ շեշտենք այն հանգամանքը, որ հայերէնը՝ յունարէնի նման մենակ ու առանձինն է. միւսները ներկայացնում են

մի քանի լեզուների խմբակցութիւններ. այսպէս արիականը կազմուած է հնդկերէնից ու պարսկերէնից (այս անուան տակ հասկանալով նաև զհնդերէնը և զանազան իրանական լեզուները), իտալականը կազմուած է ոսկեան-ումբրեան և լատինական լեզուներից, Բալթիկ-սլաւականը լիթւաներէնից և սլաւերէնից, գերմանականը և կելտականը ունին զանազան ստորագրեալ լեզուներ. նոյն իսկ թոյարերէնը ունի իր հետ քուչերէնը և ալբաներէնը մաս է կազմում լիւրիկեան ուրիշ լեզուների: Բայց հայերէնը ոչ մի այդպիսի ընկեր չունի: Սա չի նշանակում անշուշտ որ հենց սկզբից կամ ոչ մի ժամանակ հայերէնը իրեն յարակից լեզուներ չի ունեցել. կարող է պատահել որ նա էլ ունեցած լինի այդպիսի յարակից մի կամ մի քանի լեզու, որոնք յետոյ ձուլուած ու անհետացած լինին, բայց առայժմ դրանք անյայտ են և լեզուաբանութիւնը հայերէնի քննութեան ժամանակ զօրծ ունի ընտանիքի միայն մի անդամի հետ:

Հայերէնը պատկանում է բարբառների արեւելեան խմբակցութեան. 14 կէտերից երեքի համար յայտնի չէ թէ նա ինչ դիրք է բռնում. բայց մնացեալ 11 կէտերի մէջ 8 անգամ միանում է արիական խմբին, 7 անգամ յունականին և 4 անգամ սլաւականին: Մնացեալ երեք խմբերի հետ (իտալականի հետ 3, կելտական և գերմանական) հետ միանում է միայն երկերկու անգամ բայց դրանք բոլորն էլ ոչ թէ առանձնակի, այլ յունարէնի, սլաւականի կամ արիականի հետ միասին: Սլաւականի հետ միութեան 4 կէտերից 3-ի մէջ հայերէնը իր հետ ունի նաև արիականը և միայն մի կէտում (թ. 11) բաժանուելով բոլորից, միանում է սլաւականին: Յունականի հետ միութեան 7 կէտերից 5-ի մէջ հայերէնը իր հետ ունի նաև արիականը և միայն երկու կէտում (թ. 3, 14) բաժանուելով արիականից ու սլաւականից՝ միանում է յունականին և նրա հետ միասին իտալականին: Զկայ ոչ մի կէտ ուր հայերէնը միաժամանակ յունարէնի և սլաւականի հետ միացած լինի: Այս բոլոր հանգամանքները ցոյց են տալիս որ հայերէնը կանգնած է արիական, յունական և սլաւական խմբերի միջև և գործ չունի միւս եւրոպական լեզուների հետ:

Բացի այս ընդհանուր կէտերից, հայերէնի նմանութիւնը սլաւական կամ յոյն խմբի հետ, երևում է նաև հետեւեալ մասնաւոր պարագաների մէջ.

ա. Հայերէնի մէջ կատարեալի փոխարէն գործ է ածուում եալ եմ բաղադրեալ ձեւը՝ ճիշտ ինչպէս սլաւականի մէջ (հմմտ. ուսւ. չիսալ, պիսալ)։

բ. Գործող անձ ցոյց տալու համար հայերէնը օղ-աւղ մասնիկը՝ որ յառաջանում է աւլ ձեւից, այս մասնիկը չոյն է հալ. ան հոմանիշ մասնիկի հետ (հմմ. ուսւ. պիսասել), մինչդեռ յոյնն ու լատինը ունին սեր. անյայտ է արիականը։

գ. Հնիւ. ր՝ բառի վանկում դառնում է ա՝ հայերէնի, յունարէնի, ինչպէս և գերմանական, իտալական և կելտական խումբերի մէջ. մինչդեռ արիական և Բալթիկ-սլաւական խմբերի մէջ դառնում է ի։

դ. Հնիւ. լյ ձայնախումբի մէջ լ ստանում է երկու ձև. որոշ լեզուներ վերածում են բաղաձայն վ (այսպէս են հնդկեր, յոյն, իտալականն ու կելտականը), ուրիշներ վերածում են ձայնաւորի և նախորդ ձայնաւորի հետ կազմում երկբարբառ. այսպէս են իրանեանը, Բալթիկ-սլաւականը և գերմանականը. հայերէնը այս կէտում միանում է հնդկերէնի և յունարէնի հետ.

ե. Հնիւ. ք ձայնը հայերէնի, ինչպէս և սլաւականի մէջ դառնում է խ։

զ. Հոլովական բն-մ մասնիկների մէջ՝ հայերէնը գործիականում ունենալով բ, վ, լ, միանում է արիական և յոյն լեզուներին և ոչ թէ սլաւական և գերմանական լեզուներին, որոնք ունին մ։

է. Թուականների տասնաւորները հայերէնի մէջ կազմուում են սուն ձեւով, որ համապատասխանում է յն. կոնսա ձեւին. մինչդեռ Բալթիկ-սլաւական և գերմանա-

կան լեզուները գործ են ածում այս պարագային ուղղակի «տասն» բառը։

ը. Եզակի հայցականի վերջաւորութիւնն է մ կամ ն. արիականն ու իտալականը ունին մ, յոյնը, բալթեանն ու միւս լեզուները ն. հայերէնը այս վերջինին է կցւում և ոչ արիականին, ինչպէս ցոյց է տալիս քան-լտ. քւամ։

ր. Ստուգաբանական տեսակետով հետեւեալ հայերէն բառերը միանում են Բալթիկ-սլաւական խմբի հետ.

բոլք, բոկոսն, գեղծ, գեջ, գորս, դեռ, եզր, եղեւին, քաքաւել, քեկն, կածան, կարք, կեղ, կողք, կրծել, հեղուլ, հող, ձաղկ, մաղթել, քամակ, քեքի, մածանիլ։

ձ. Ընդհակառակը հետեւեալ բառերը միանում են յունականի հետ. երեւիլ, խստոր, ծաղր, ծիծաղ, ծուռ, կամուրջ, մերծ, մոզի, սին, սիւն, սուս, փոյր։

Մի քանի բառ՝ որոնք գտնւում են եւրոպական լեզուների մէջ, բայց չկան արիականում, կան նաև հայերէնում. այդպէս են աղ, աղս, աղօր ևն։ Ընդհակառակը մի խումբ բառեր որ կան եւրոպայի արեւմտեան և հիւսիսային լեզուներում և չկան յունարէնում, չկան նաև հայերէնում. օրինակ՝ ցանել, հասիկ ևն։ Չուկն բառը միանում է յունարէն և լիթուաներէն ձեւերի հետ։

Այս բոլոր նմանութիւններն ու տարբերութիւններն ցոյց են տալիս որ հայերէնը գտնւում է արիական, սլաւական և յոյն լեզուների միջին դիրքում և առանց լիովին կցւելու դրանցից որ եւ է մէկին, նման է արիականին, հակում է յունականին և աւելի փոքր չափով էլ սլաւականին։ Նախահայերենիքում իր բնական գաւառն էլ կարիքի է որոշել ըստ այսմ։

ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

(ՂԵՐՋ)